

ПОЛОЖИТЕЛНИ И ОТРИЦАТЕЛНИ ЕФЕКТИ ОТ ИНТЕГРАЦИЯТА НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ¹

Анализирани са трите най-важни интеграционни потока - стоков, капиталов и трудов, за изминалите 10 години и перспективите за следващите десетина години. Първите два са либерализирани, а третият е и се очертава да остане блокиран. Това е изгодно за страните от ЕС, но е неизгодно за кандидатките от ЦИЕ.

Установена е поредица от асиметрии в България, които важат и за другите СЦИЕ, между: либерализацията на различни интеграционни потоци (в полза на ЕС); положителните (за ЕС) и отрицателните (за СЦИЕ) нетни ефекти; разположението на ефектите във времето (в полза на ЕС); ускорената либерализация на интеграционните потоци и забавения достъп на СЦИЕ до фондовете на ЕС; третирането на страните-кандидатки при южното и при източното разширение и т.н. Доказано е, че страните от ЕС първо получават положителните ефекти и едва след това правят разходи. При СЦИЕ е обратното.

Едно от най-важните заключения на анализа е, че сумарните нетни краткосрочни и средносрочни ефекти от интеграцията са отрицателни за България и другите СЦИЕ. Положителни ефекти за България се очакват едва след 12-14 години. Сумарните нетни ефекти за страните от ЕС са положителни през цялото време.

Важно заключение на анализа е, че през близките 5-10 години СЦИЕ-кандидатки няма да бъдат готови да прилагат законодателството и стандартите на ЕС. Разходите по подготовката са непоносими за България и другите СЦИЕ, ако трябва да постигнат стандартите на ЕС до десетина години.

Направени са важни препоръки по стратегията и политиката на източното разширение към правителствата на България и другите СЦИЕ, към Европейската комисия и правителствата на страните-членки на ЕС.

JEL: O12; O19; H11; F36

1. Разходи по подготовката за присъединяване

При вземането на предстоящите важни решения трябва да е налице поне ориентировъчна представа за разходите по подготовката за присъединяване. Те ще се финансират предимно от България и частично от предприсъединителните фондове на ЕС. Под финансиране от България имаме предвид ресурси от вътрешно натрупване (частно и държавно), чуждестранни преки инвестиции (ЧПИ), външни заеми и капиталовите пазари.

¹ Статията е извадка от по-голяма публикация със същото заглавие. Пълният текст може да се види в страницата на автора в Интернет на адрес www.iki.bas.bg/Cvita/angelov/index.htm

1.1 Общи разходи по подготовката за присъединяване

Общите разходи на България по подготовката за присъединяване могат да се обособят в три групи:

Първо, разходи за *изработване и прилагане на съвременно законодателство*, съответстващо на европейското; за създаване на ефективна държавна администрация и институции по прилагането.² В сравнение с другите групи разходи тази може би е най-малка в парично изражение (5-10% от общите инвестиции). Тя обаче е разнородна и свързана с преодоляване на дълбоко вкоренени традиции на правен нихилизъм, неуважение и недоверие към законите и държавните институции, липса на съвременна държавна администрация и на демократични традиции.

Най-голям проблем в тази област ще бъде прилагането на новите закони, а не тяхното изработване. Най-трудно ще е създаването на политически, икономически, социални, институционални, нравствени, психологически и други предпоставки за уважение на законността. Неинвестиционните усилия в тази област са най-големи, най-разнородни, най-тясно свързани с човешките интереси, природа, традиции и поради това - най-трудни.

Второ, разходи за *постигане на европейските стандарти* по опазване на околната среда, модернизация на транспорта, телекомуникациите, производство и пренос на енергия, други видове инфраструктура, ядрена безопасност, трудова безопасност, опазване здравето на хората и защита на потребителите, подобряване на социалните стандарти, ветеринарно-санитарен контрол и опазване на животните, охрана на външните граници на разширения ЕС и много други (вж. 14, с. 38-58).

Постигането и поддържането на тези стандарти изисква големи инвестиции и ще намали още повече конкурентоспособността (по производствени разходи) на българската продукция. При по-малки адаптационни периоди голямата част от разходите трябва да се направят преди присъединяването.³ Тази група разходи са още по-големи (25-35% от общите инвестиции) и не са по силите на СЦИЕ, особено на по-слабо развитите като България.

Според някои изследвания (вж. 21, с.1; 92, с. 56-57) само за постигане на екологичните стандарти страните-кандидатки се нуждаят от около 122 млрд. евро. Оценките за България са общо около 15 млрд. евро (4.9 млрд. за почистване на води; 5.1 млрд. за почистване на въздух и 5.1 млрд. за отпадъци). Реализацията на тези инвестиции означава заделяне на около 6% от БВП в продължение на 20 години. Според същите изследвания за постигане на стандартите в транспорта на страните кандидати са необходими

² Разходите на Унгария по приспособяване на законодателството през 2000 и 2001 г. се оценяват годишно на 0.8% от брутния продукт (вж. 63, с. 231-233).

³ За значението на трудовете и екологичните стандарти в търговията вж. 95, гл. трета, 1-23.

около 90 млрд. евро. За България те се оценяват на 5.3 млрд. евро (2.1 млрд. за железниците; 2.2 млрд. за шосета и свързани с тях съоръжения и др.). За поддържането на такова инвестиционно равнище трябва да се заделят средногодишно 4.6% от БВП в продължение на 10 години.

Трето, разходи за цялостно обновяване и модернизация на производствения потенциал на икономиката: индустрията, селското и горското стопанство, услугите. Този потенциал трябва да бъде на съвременно структурно, технологично и екологично равнище; да осигурява възможности за стабилен качествен растеж; по-висока производителност и конкурентоспособност.

Нужни са огромни разходи не само за физически, но и за съвременен човешки капитал чрез модернизация на образованието, здравеопазването, поддържането и осъвременяването на квалификацията. Особено големи инвестиционни, кадрови, институционални и други усилия са необходими по подготовката за настъпващото информационно общество и "новата икономика". Българската икономика трябва да стане конкурентоспособна на Общия вътрешен пазар на ЕС и извън него в условията на глобализация. Огромни инвестиции са необходими за модернизация на финансовата, на социалната система и всички други подсистеми на обществото. Тази група е най-голяма – около 60-65% от общите инвестиции.

Посочените приблизителни дялове на инвестициите по трите групи са условни. Първо, защото е трудно прогнозирането на общия обем инвестиции и второ, ако част от инвестициите по групи могат лесно да се разграничат, други са смесени и не подлежат на обособяване. Например екологичните стандарти на ЕС ще се постигнат не само и не главно чрез инвестиции в очистителни и предпазни съоръжения, а по-скоро чрез модерни енергоикономични и екологично чисти технологии.

Нашите изследвания показват, че *България се нуждае от около 110-120 млрд. щатски дол. инвестиции в течение на 25-30 години*, за да постигне конкурентоспособност, която да я направи приблизително равностоен участник на европейския и глобалния пазар. Добре би било, ако хората, които формират икономическата политика на страната, си дават реална сметка за мащаба и трудностите на това грандиозно начинание! Това, разбира се, важи и за цялото българско общество.

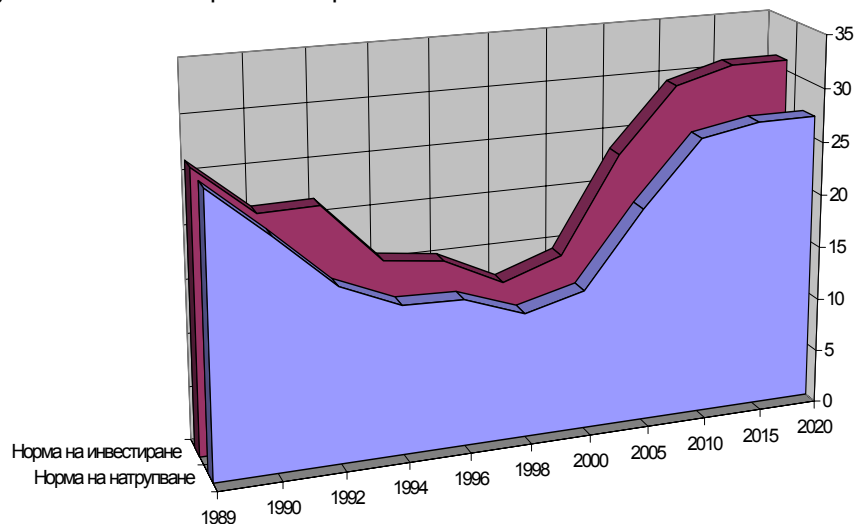
Общият размер на разходите по подготовката на България за присъединяване не може да се определи въз основа на конкретни изчисления по видове разходи, по сектори, отрасли, подотрасли, производства, дейности, региони и обекти. Опитите за такива изчисления в четири централно европейски (ЦЕ) страни показаха, че това не е възможно (вж. 76; 78; 79; 81; 84).

На тази начална фаза на подготовката за присъединяване *достатъчно надежден метод за грубо определяне на необходимите инвестиции е сравнителният анализ.* Ако се направи компетентно, като обхване други

страни в Европа и извън нея, със сходни на българските условия и се съчетае с конкретни изчисления (където е възможно), може да се постигне задоволително първо приближение на необходимите норми на натрупване и инвестиране за следващите години.

Този подход трябва да се съчетае с *оценка на допълнителните разходи, свързани пряко с присъединяването*. Корективите трябва да се направят по всички изброени параметри. Навлизането в по-голяма дълбочина тук би ни отклонило от основната задача в това изследване.⁴

На основата на такъв анализ (вж. 2, с. 187-210). установяваме, че за 2001-2005 г. България се нуждае от *средногодишна норма на инвестиране* 25-26% при норма на вътрешно натрупване 21-22%. За 2006-2010 г. е необходима средногодишна норма на инвестиране 29-31% при норма на вътрешно натрупване 24-25% (вж. 2, с. 199). За размерите на нормите на натрупване и инвестиране вж. фиг. 1.

Фиг. 1. Норми на натрупване и инвестиране

Приспособяването на България към европейското законодателство и стандарти трябва да стане до присъединяването. Забавянето може да предизвика сериозни проблеми след присъединяването (вж. 14, с. 61-62):

- ЕС не може да се съгласи с постоянни продължителни преходни периоди в изискванията към страните членки или техните граждани в сферата на Общия вътрешен пазар (ОВП). Това застрашава вътрешния пазар, икономическата и социалната еднородност на Съюза и би подкопало доверието в него;

⁴ За някои елементи на тези корективи вж. 92, с. 58-63.

- диференцираното прилагане на правилата на Общността спрямо различните стопански субекти, особено на ОВП, би довело до сериозни смущения в конкуренцията и нормалното функциониране на пазара. От това ще пострадат стопанските субекти, които спазват регулациите - екологични и социални стандарти, ядрена безопасност, държавни помощи и т.н. И ще спечелят тези, които ги нарушават;

- неприлагането на стандартите може да има опасни последици за потребителите, за здравето и сигурността на гражданите на Общността. Такива могат да бъдат нарушенията на санитарно-хигиенните и ветеринарните стандарти, трудовите условия, защитата на външните граници на Съюза и т.н. Появата на "слаби звена" в тези вериги може да се използва за внос и продажба на вредни за здравето продукти, наркотици, за проституция и др.;

- смущенията във функционирането на ОВП, недостатъчната защита на здравето и безопасността на гражданите могат да предизвикат остри политически реакции, натиск за възстановяване на протекционния режим между страните-членки и т.н. Това би минирало стабилността на Общия пазар, доверието в ЕС и общата валута.

Преждевременното участие в Общия вътрешен пазар носи още по-големи рискове за неподготвените нови членове. Един от неблагоприятните странични ефекти може да бъде повишението на цените. "За относително неразвитите и некапитализирани производства в някои СЦИЕ конкуренцията на индустрията от ЕС може да бъде унищожителна" (25, с. 4). Това е особено опасно за България, тъй като не повече от 15-20% от продукцията е конкурентоспособна.

Многобройните и продължителни преходни периоди след присъединяването не са решение. Тези проблеми могат да бъдат избягнати или смекчени само чрез добра подготовка на страните-кандидатки "...с цел да се постигне пълноценно участие в Общия пазар от самото начало на тяхното членство, вкл. премахване на граничния контрол. От Европейската комисия и от страните-членки зависи да не се допусне разширението да доведе до разводняване на вътрешния пазар" (25, с. 4). А добрата подготовка на страните-кандидатки изисква огромни средства.

Ако приемем условно, че без присъединяване към ЕС и по-ниски (нормални) темпове на развитие България щеше да поддържа през следващото десетилетие средногодишна норма на инвестиране около 20-21%, с оглед на подготовката за присъединяване тя трябва да бъде поне 30-31%. *Разликата от 10 процентни пункта може да се приеме условно като цена на подготовката за присъединяване.* В този случай предприсъединителните фондове на ЕС в сегашния им размер ще финансират 13-15% от пряко необходимите средства за подготовка.

Според А. Валден, цитиран в последния Годишен доклад по трансформацията на Европейската банка, непосредствено свързаните с присъединяването, разходи през следващите десетина години ще бъдат около 11% от средногодишния брутен продукт на страните-кандидатки (вж. 92, с. 56).

Ако се върнем отново към цитираните по-горе оценки на експерти по необходимите инвестиции за постигане на екологичните и транспортните стандарти на ЕС, се оказва, че само те през следващите десетина години ще бъдат около 10% от брутният продукт на България и другите страни-кандидатки. Освен тях са необходими дори по-големи инвестиции и за много други сектори на икономиката и извън нея. Това подсказва, че ако подготовката е всеобхватна и пълна, *необходимите допълнителни инвестиции, пряко свързани с подготовката за присъединяване, са около 23-25% от брутният продукт.*

Такива мащаби на подготвителните работи предполагат общи средногодишни инвестиции поне *8-9 млрд. щатски долара* през следващите десетина години. България не притежава абсорбционен потенциал за такива мащаби на инвестиционна дейност, нито пък може да осигури финансирането от вътрешни и външни източници. Следователно ще трябва да се задоволим с инвестиционна активност, която съответства на реалностите - с други думи, средногодишни инвестиции за десетилетието около *3.5-4.0 млрд. щатски дол.* Това би било два пъти по-високо от сегашната инвестиционна активност.

От казаното пък следва, че за 10-годишен срок и при такава инвестиционна активност *България няма да е подготвена*, за да се справи с предизвикателствата на конкуренцията на ОВП и да постигне стандартите в различните области. Както вече посочихме, при равни други условия нормалната подготовка за постигане на стандартите изисква 2.5-3 пъти по-големи инвестиции през следващите 10 години. Почти трикратното намаление на годишните инвестиции означава, че с толкова трябва да се удължи времето за подготовка.

Ако поставената цел е ясна - добра подготовка, тя зависи от две условия – времето и ресурсите.

Времето ще варира в рамките на минимум и максимум. То не може да бъде съкратено под определен разумен минимум с оглед на абсорбционните възможности на България и на технологичните срокове за изпълнение на подготвителните работи. Присъединяването обаче не може и да бъде отлагано безкрайно.

Ресурсите също ще варират в някакви граници. Минимумът се определя от мащаба и характера на подготвителните работи, а максимумът - от възможностите за тяхното осигуряване и потенциала за рационалното им използване.

Между двете независими променливи трябва да се търси *подходяща комбинация*. Ако се налага приемане на част от кандидатите например към 2005 г. и друга част - около 2010 г., трябва да се увеличат ресурсите и да се ускори подготовката.

Има признаци, че *нито ръководителите на ЕС, нито правителствата на страните-кандидатки си дават сметка за това*. Ръководителите на ЕС балансират между геополитически съображения, поети ангажименти пред страните-кандидатки и настроенията в страните-членки. Правителствата на страните-кандидатки поставят над всичко срока за присъединяване, без да държат сметка за готовността и за последствията след присъединяването при недостатъчна подготовка. Логиката на техните разсъждения е: "Нека ни приемат, а тогава ще му мислим!" Последниците от такова импровизационно поведение могат да бъдат сериозни за ЕС и драматични за неподготвените нови членове на Общността.

1.2. Очаквано финансиране от предприсъединителните фондове на Европейския съюз

Европейският съвет в Есен в края на 1994 г. формализира Предприсъединителна стратегия за подготовка на СЦИЕ за членство в ЕС. Тя се основаваше на три елемента: прилагане на европейските споразумения; на програмата ФАР и на "структурния диалог".

Страните кандидатки винаги са гледали на трансферите от ЕС като на важен източник за безвъзмездно финансиране през предприсъединителния период и още повече - след присъединяването. Очакванията бяха по-големи в началото и спаднаха след публикуването на "Финансова перспектива на ЕС-15 за 2000-2006 г." Към това се прибавят и предвидените в "Програма 2000", а също и във "Финансова рамка на ЕС-21" доста ниски горни граници за brutните трансфери през началните години след присъединяването.

Необяснимо защо през първите най-трудни години за новите членове нетните трансфери ще бъдат по-малки, отколкото през следващите години. Не се държи сметка, че най-големите разходи по подготовка се правят през предприсъединителния период и първите години след присъединяването.

Поради многото неизвестни относно времето на присъединяване беше трудно да се предвиди продължителността на предприсъединителния период, мащабът на подготвителните работи и размерът на трансферите от ЕС, на които може да се разчита. След публикуването на "Финансова перспектива на ЕС-15 за 2000-2006 г." има повече информация за ресурсите от предприсъединителните фондове. Страните, които може би ще бъдат

приети към 2005 г., имат някаква представа и за трансферите през първите години след присъединяването.

В нашите оценки и прогнози за България приемаме, че присъединяването ще стане около 2010 г., ако се прилагат сегашните смекчени критерии от Копенхаген и не възникнат изненади. *Изненадите могат да се дължат на две групи причини: първо*, глобалната и европейската конюнктура в края на новото десетилетие; *второ*, особено важно – последствията от присъединяването на първите нови членове от ЦИЕ, например към 2005 г.

Ако тяхното приспособяване става без сериозни сътресения, приемането на втора група нови членове към 2010 г. е вероятно. Ако сътресенията са големи, приемането на нови членове може да се отложи, за да се извлекат поуки от допуснатите грешки. Още повече, че кандидатите от втората група са по-слабо подготвени за присъединяване. Следователно *приемането на първите нови членове от ЦИЕ ще играе ролята на пилотен проект*. Ние сме заинтересувани той да бъде успешен. Сега не може да се твърди категорично кой вариант е по-вероятен. В условията на много неизвестни и като имаме предвид резултатите от нашия анализ за хода на подготовката, може да се предполага, че ще бъде вторият.

От публикуваната "Финансова перспектива на ЕС-15 за 2000-2006 г.", от други документи на Европейската комисия и от изказвания на високопоставени личности от ЕС става все по-ясно, че "...разходите по подготовката за присъединяване ще се покриват в съвсем скромни размери с трансфери от ЕС - както през предприсъединителния период, така и през първите години след присъединяването" (84, с. 97).⁵ Предвижда се "предприсъединителните трансфери да действат като катализатори за кофинансиране" (26, с. 9). Споменава се, че средствата от ЕС ще покрият само 4% от необходимите инвестиции (вж. 21, с. 1). В реч пред Европейския парламент на 3 октомври 2000 г. комисарят по разширението Г. Ферхойген заяви: "Разходите по разширяването са определени в текущата финансова прогноза. Те са включени и в бюджета. Не можем и няма да изразходваме повече от това, което е в бюджета" (55, с. 4).

В съответствие с препоръката на Европейската комисия, заключенията на Берлинския европейски съвет (март 1999 г.) и решението на Европейския парламент беше утвърдено *Междунституционално споразумение по бюджетната дисциплина и подобряване на бюджетната процедура*. То е публикувано в Официален вестник на Европейските общности от 6.05.1999 г. (вж. 32, с.1-22). Споразумението съдържа Финансова перспектива на ЕС-15 за новия бюджетен цикъл 2000-2006 г. и Финансова рамка на ЕС-21 за същия период (32, с. 12-15) (вж. табл. 1 и 2).

⁵ Това се потвърждава и в други документи на ЕС (вж. 14, с. 49, 52, 59-60; 21, с. 1; 26, с. 9).

Таблица 1

Финансова перспектива на ЕС-15 (млн. евро по цени от 1999 г.)

Видове разходи	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.	2005 г.	2006 г.
1. Земеделие	40 920	42 800	43 900	43 770	42 760	41 930	41 660
• обща аграрна политика	36 620	38 480	39 570	39 430	38 410	37 570	37 290
• развитие на селски райони	4 300	4 320	4 330	4 340	4 350	4 360	4 370
2. Структурни операции	32 045	31 455	30 865	30 285	29 595	29 595	29 170
• структурни фондове	29 430	28 840	28 250	27 670	27 080	27 080	26 660
• фонд на сцелението	2 615	2 615	2 615	2 615	2 515	2 515	2 510
3. Вътрешна политика	5 930	6 040	6 150	6 260	6 370	6 480	6 600
4. Външна политика	4 550	4 560	4 570	4 580	4 590	4 600	4 610
5. Администрация	4 560	4 600	4 700	4 800	4 900	5 000	5 100
6. Резерви	900	900	650	400	400	400	400
• паричен резерв	500	500	250	0	0	0	0
• резерв – извънредна помощ	200	200	200	200	200	200	200
• резерв – гаранционен фонд	200	200	200	200	200	200	200
7. Предприсъединителна помощ	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120
• земеделие	520	520	520	520	520	520	520
• структурни инструменти	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040
• ФАР	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560
Общ ресурс	92 025	93 475	93 955	93 215	91 735	91 125	90 660
Общи плащания	89 600	91 110	94 220	94 880	91 910	90 160	89 620
• % от БНП	1,13	1,12	1,13	1,11	1,05	1,00	0,97
Ресурс за нови членове			4 140	6 710	8 890	11 440	14 220
• земеделие			1 600	2 030	2 450	2 930	3 400
• други разходи			2 540	4 680	6 440	8 510	10 820
Таван за плащания	89 600	91 110	98 360	101 590	100 800	101 600	103 840
• % от БНП	1,13	1,12	1,18	1,19	1,15	1,13	1,13
• разлика за непредвидени разходи, % от БНП	0,14	0,15	0,09	0,08	0,12	0,14	0,14
Таван за собствени ресурси, % от БНП	1,27	1,27	1,27	1,27	1,27	1,27	1,27

Източник. 32, с. 12-13.

Положителни и отрицателни ефекти от интеграцията на България в Европейския съюз

Таблица 2

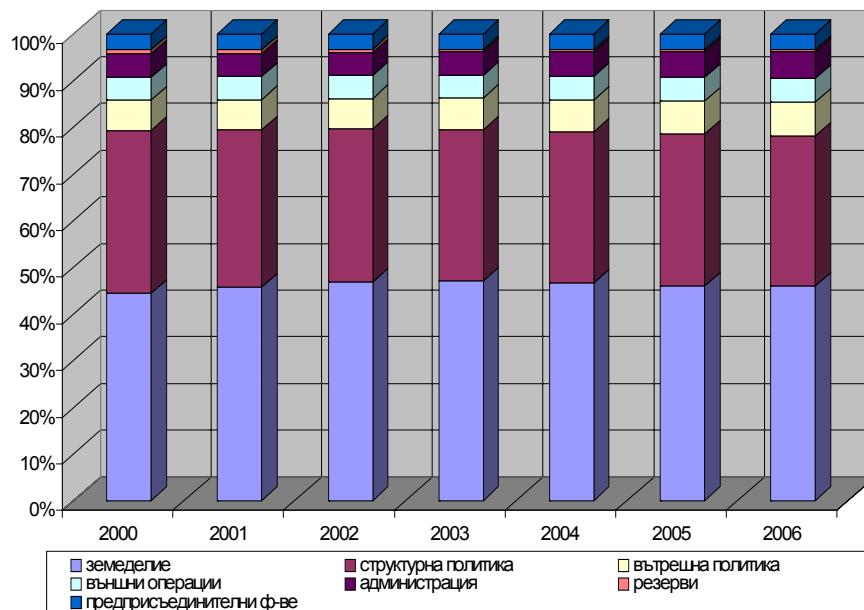
Финансова рамка на ЕС-21 (млн. евро по цени от 1999 г.)

Видове разходи	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. Земеделие	40 920	42 800	43 900	43 770	42 760	41 930	41 660
• обща аграрна политика	36 620	38 480	39 570	39 430	38 410	37 570	37 290
• развитие на селски райони	4 300	4 320	4 330	4 340	4 350	4 360	4 370
2. Структурни операции	32 045	31 455	30 865	30 285	29 595	29 595	29 170
• структурни фондове	29 430	28 840	28 250	27 670	27 080	27 080	26 660
• фонд на сцелпението	2 615	2 615	2 615	2 615	2 515	2 515	2 510
3. Вътрешна политика	5 930	6 040	6 150	6 260	6 370	6 480	6 600
4. Външна политика	4 550	4 560	4 570	4 580	4 590	4 600	4 610
5. Администрация	4 560	4 600	4 700	4 800	4 900	5 000	5 100
6. Резерви	900	900	650	400	400	400	400
• паричен резерв	500	500	250	0	0	0	0
• резерв – извънредна помощ	200	200	200	200	200	200	200
• резерв – гаранционен фонд	200	200	200	200	200	200	200
7. Предприемаческа помощ	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120
• земеделие	520	520	520	520	520	520	520
• структурни инструменти	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040
• ФАР	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560
8. Разширение			6 450	9 030	11 610	14 200	16 780
• Земеделие			1 600	2 030	2 450	2 930	3 400
• Структурни операции			3 750	5 830	7 920	10 000	12 080
• Вътрешна политика			730	760	790	8 20	850
• Администрация			370	210	450	450	450
Общи ресурси	92 025	93 475	100 405	102 245	103 345	105 325	107 440
Общи плащания	89 600	91 110	98 360	101 590	100 800	101 600	103 840
• в т.ч.: разширение			4 140	6 710	8 890	11 440	14 220
• ресурс за плащания, % от БНП	1,13	1,12	1,14	1,15	1,11	1,09	1,09
Разлика за непредвидени разходи, % от БНП	0,14	0,15	0,13	0,12	0,16	0,18	0,18
Таван за собствени ресурси, % от БНП	1,27	1,27	1,27	1,27	1,27	1,27	1,27

Източник. 32, с. 14-15.

Финансовата перспектива на ЕС-15 за 2000-2006 г. предвижда 3.12 млрд.евро годишна предприединителна помощ за страните-кандидатки чрез програмата ФАР и двата нови инструмента ИСПА и САПАРД. Програмирането по трите предприединителни инструмента ще става на основата на принципите, приоритетите и условията, определени с Партньорството за присъединяване - ежегодни документи между ЕС и всяка страна-кандидат.

Предприединителната помощ по години възлиза на 3.4% от предвидените в бюджетната програма общи плащания (вж. фиг. 2).

Фиг. 2. Финансова перспектива на ЕС-15 за 2000-2006 г. (%)

Бюджетните програми на ЕС-15 и ЕС-21 за 2000-2006 г. съдържат два раздела, които са особено важни за СЦИЕ:

- *Ред 7. Предприединителна помощ, разпределена по години между трите инструмента.* Тя ще бъде около 1% от БВП на страните-кандидатки. Действа от началото на 2000 г. и за няколко страни-кандидати ще продължи през новия бюджетен цикъл след 2006 г. Между тях ще бъде и България. В Междунституционалното споразумение е предвидено, че когато страна-кандидатка, ползваща предприединителна помощ, бъде приета за член на Съюза, тя губи право на такава помощ и ползва трансфери от ресурсите за нови членове.

Освободените средства от предприединителната помощ се преразпределят между останалите страни-кандидатки, които още не са приети

в Съюза. В Доклада на Европейската комисия за България от 8 ноември 2000 г. е записано: "За 2000-2002 г. индикативните годишни квоти за България са 100 млн. евро от ФАР, 52 млн. евро от САПАРД и между 83 и 125 млн. евро от ИСПА" (58, с.8). Това означава около 260 млн. евро брутни трансфери средногодишно, или 8.33% от общата сума, заделена за всички страни-кандидатки. Ако допуснем, че нови членове от ЦЕ бъдат приети през 2005 г., тази сума ще остане и за 2003-2004 г. През 2005-2006 г. заделената сума от 3.12 млрд. евро ще се разпредели между България, Румъния и други страни-кандидатки, останали извън ЕС.

Може да се предполага, че годишната брутна индикативна квота на България тогава ще бъде между 600 и 700 млн. евро. Разбира се, ако изпълняваме кратко- и средносрочните задачи, предвидени в годишните доклади и партньорствата за присъединяване, ако предлагаме за финансиране добре обосновани проекти и сме осигурили необходимото ко-финансиране (вж. 19; 27; 58, с. 90-95). От това пък следва, че нетните трансфери ще бъдат по-малки. Следователно трансферите от ЕС са също така условни, каквито са от МВФ и Световната банка;

• Ред 8 на Финансовата рамка ЕС-21 предвижда *ресурси за подпомагане на нови членове*. Очаква се, че ще има такива от 2002 г. и за тях са предвидени 6.45 млрд. евро, които нарастват почти 3 пъти през 2006 г. Тези суми са разпределени за земеделие, структурни операции, вътрешна политика и администрация. Ако допуснем, че към 2005 г. всичките 10 СЦИЕ бъдат приети за членове (което е изключено), през 2006 г. те ще ползват предвидените 16.78 млрд. евро., а предприєдинителната помощ от 3.12 млрд. евро остава на разположение на Европейската комисия (вж. табл. 2).

На пръв поглед финансовата картина изглежда оптимистична. Някои нови членове (Унгария) могат да се надяват на трансфери, превишаващи 7% от брутния им продукт. Съставителите на бюджета на ЕС обаче са взели предпазни мерки. Следвайки досегашната си практика и държейки сметка за многото неизвестни във връзка с глобалната и регионалната стопанска конюнктура и сложния процес на разширяването, те са постановили, че никоя страна-членка не може да получава от бюджета на ЕС повече от 4% от брутния си вътрешен продукт (вж. 63, с. 233). Освен това новите членове ще плащат и вноски в общия бюджет, които ще се уточняват на преговорите и при вътрешните реформи в Съюза.

Бюджетът на ЕС не може да превишава установения таван. През 1993-1994 г. той беше 1.20% от БНП на Общността. През следващите години нарасна до 1.26% в 1998 г. и 1.27% в 1999 г. Съпротивата на нетните вносителите растеше и се стигна до запазване на тавана за 2000-2006 г. Трудно е да се предскаже таванът за следващия бюджетен цикъл на разширения ЕС за 2007-2013 г. Може да се предполага, че съпротивата срещу повишение ще нараства и трудно ще се постигне нова промяна. Особено при неблагоприятна стопанска конюнктура и евентуални сътресения в

разширението. Малко увеличение на тавана обаче не е изключено. Ако страните-кандидатки упражняват по-силен натиск за увеличение на трансферите от ЕС, може да се очаква повишение на тавана.

На увеличение на ресурсите за предприєдинителни фондове и за последващи трансфери към новите членове може да се разчита главно от два източника:

- *продължаване на високия растеж в страните-членки.* При неизменен таван това води до по-голяма маса ресурси. Ако се потвърдят очакванията на Европейския съвет от Лисабон (март 2000 г.) за 3% растеж през следващите години, тази сума ще бъде значителна (вж. 54, с. 2);

- *вътрешно преразпределение на ресурсите.* Първата скромна крачка в тази посока беше направена на Берлинския европейски съвет, а също и при текущото изпълнение на бюджета през последните години. Използваните ресурси през 1993 г. бяха 1.13% от БНП, през 1997 г. достигнаха 1.17%, през 1999 г. спаднаха до 1.15% (вж. 13, с. 82). Въпреки заделените средства за предприєдинителни фондове през 2000 и 2001 г. са предвидени плащания 1.13% и 1.12%.

Европейската конференция в Ница показва колко трудно се приемат реформи, с които се преразпределя власт. През следващите години предстоят още по-сложни реформи за преразпределение на финансови ресурси, особено за аграрните и структурните фондове на Общността. Трудностите в Ница може би ще бледнеят пред тези, които предстоят с преразпределението на милиарди евро от сегашните към новите членове на ЕС. Защото по-лесно е една страна-членка да приеме намаление в дела на своите гласове в Европейския съвет или в Европейския парламент например от 4.5 на 4.0%, отколкото намаление на субсидиите от структурните и аграрните фондове, например от 6.0 на 4.5 млрд. евро. А това предстои след няколко години.

Безвъзмездните помощи от предприєдинителните фондове на ЕС не са достатъчни за финансиране на огромните разходи на страните-кандидатки по подготовката за присъединяване. По наши оценки финансирането от тези фондове покрива едва 5% от необходимите средства за 2000-2005 г., ако се изхожда от нормите на инвестиране, прогнозирани в раздел 1.1. Останалото България трябва да набави от собствени ресурси, ЧПИ, външни заеми и капиталови пазари. Трансферите от ЕС по-скоро служат като катализатор за мобилизиране на по-големи ресурси за ко-финансиране.

ЕС помага на страните кандидатки за набиране на ко-финансиране. Има споразумение за тази цел с Европейската инвестиционна банка. Предприєдинителната подкрепа на банката финансира приоритетни инвестиции в страните-кандидатки за постигане стандартите на ЕС. Финансирането се концентрира върху проекти по опазване на околната среда, развитие на транспорта, телекомуникациите, енергийни връзки,

повишаване конкурентоспособността на индустрията, регионално развитие. Европейската комисия има споразумения за участие в ко-финансиране със Световната банка и с Европейската банка.

Тежките проблеми на страните-кандидатки с финансирането могат да се облекчат допълнително с *привличане на компании от страните-членки на ЕС*. Това обаче предполага подходящи икономически, институционални и други условия за привличане на частни инвестиции (18, с. 25-26. За повече подробности вж. 19, с. 13; 22, с. 1-2; 26, с. 9; 6, с. 233-234).

На България и другите СЦИЕ им *предстои да извършат голяма подготвителна работа при много ограничители*:

- таванът на бюджетната програма на ЕС за 2000-2006 г. е 1.27% от общия БВП. Възможно е той да остане и за следващия бюджетен цикъл;

- предвижданите трансфери от предприєдинителните фондове ще бъдат около 1% от БВП на страните-кандидатки, въпреки, че им предстои да поддържат 25-30 пъти по-високи норми на инвестиране през новото десетилетие. Дори ако допуснем, че след приемането на някои страни от ЦЕ към 2005 г. трансферите за България бъдат увеличени до 2-2.5% от БВП, те ще покриват едва 10-11% от необходимите общи инвестиции;

- по-големи трансфери към България преди и непосредствено след присъединяването ще се сблъскат с други ограничители на ЕС - трансферите не могат да превишават 4% от БВП на страната-получател. Дори в този идеален случай към 2010-2012 г. трансферите от ЕС ще покриват едва 13-14% от необходимите ни общи годишни инвестиции;

- на теория България има възможност да използва ко-финансиране на проекти, изпълнявани с трансфери от ЕС. Тук става дума за кредити от международни финансови институции и от частни източници. При високата външна задлъжнялост България трудно може да си позволи масирано ползване на нови външни заеми. Този приток едва ли ще превиши 2.0-2.5% от БВП и 8-9% от необходимите общи инвестиции;

- друг източник на външни ресурси могат да бъдат ЧПИ. Сериозният анализ на факторите, които определят тези капиталови потоци в условията на Южна Европа, на нашия регион и на България, не дава основание за голям оптимизъм. Приток на ЧПИ около 2.5-3.0% от БВП средногодишно за десетилетието може да се смята за успех при вече изчерпан потенциал за приватизация. Това означава 9-10% от общия размер на необходимите инвестиции. То би било много добро постижение на фона на ЧПИ 1.0-1.5% от БВП в Гърция, Португалия и Испания през последното десетилетие.

Приблизителната оценка на тази основа позволява да очакваме през новото десетилетие *външни ресурси от всякакви източници* (ЕС, международни финансови институции, ЧПИ, инвестиционни заеми, капиталови пазари) *неповече от 25% от необходимите ни общи инвестиции*. Преобладаващата част трябва да се осигурят от вътрешно натрупване.

Като имаме предвид, първо, ограничените възможности на България за натрупване при сегашното и в обозримото бъдеще състояние на икономиката; второ, очакваните отрицателни търговски салда през целия период; трето, високите стандарти на ЕС, които трябва да се постигат при минимални по обхват и продължителност преходни периоди; четвърто, скромните трансфери от предприєдинителните фондове на ЕС, е *трудно да си представим България готова за равностойно членство в ЕС към края на това десетилетие.*

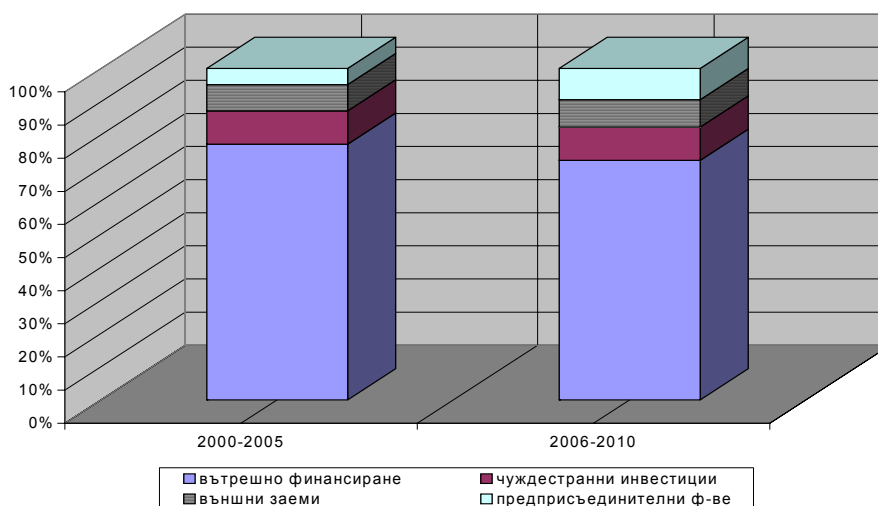
Тези най-груби предварителни оценки са представени в табл. 3 и фиг. 3.

Таблица 3

Очаквана структура на финансирането на предприєдинителната подготовка в България (средногодишни величини)

Източници на финансиране	2000-2005 г.		2006-2010 г.	
	% от БВП	Структура в %	% от БВП	Структура в %
Предприєдинителни фондове на ЕС	1,2	4,8	2,8	9,3
2. Чуждестранни преки инвестиции	2,5	10,0	3,0	10,0
3. Външни заеми	2,0	9,0	2,5	8,3
4. Вътрешно финансиране	19,3	77,2	21,7	72,3
Всичко	25,0	100,0	30,0	100,0

Източник: Собствени оценки.

Фиг. 3. Структура на разходите по подготовка за присъединяване, %

В името на прецизността, към посочените в табл. 3 разходи *трябва да се прибавят и очакваните отрицателни търговски салда* 8-9% от БВП през този период. За България те са също разход по подготовката за присъединяване.

Приемането на неподготвени страни в ЕС ще предизвика смущения във функционирането на Общия вътрешен пазар. *Още по-големи ще бъдат сътресенията в българската икономика.* За предотвратяване на бъдещи сътресения в българската икономика трябва да се мисли сега. Прости решения на този проблем няма. Те трябва да се търсят в различни посоки:

- *пълна мобилизация* на интелектуалните, материалните и финансовите ресурси на България и рационалното им използване. Те сега се разхищават и разграбват. Процъфтяват престъпността и корупцията. Най-убедителните примери са милионите декари пустеещи и полуобработени земи и стотиците хиляди безработни;

- облекчаване на ограничителите на ЕС, като на най-изостаналите страни-кандидатки се предоставя *по-голяма помощ през пред-присъединителния период* и в годините след присъединяването. Тези помощи трябва да превишават сегашните тавани за трансфери. Помощта следва да се концентрира върху подготовката за присъединяване към Общия вътрешен пазар;

- *по-гъвкаво използване на преходните периоди*, най-вече в областите извън Общия пазар, особено като се има предвид, че някои от тези стандарти (екологични, транспортни и др.) изискват много големи инвестиции и дълго време;

- *хладнокръвна оценка на сроковете за присъединяване.* Поканата за преговори може да е красив жест като отплата за политически и други услуги, но изпълнението на отговорностите на пълноправен член на такава интеграционна общност не се постига с подобни методи. *Пазарът не се интересува от политически жестове.* Иначе той не би бил пазар! Изпълнението на отговорностите като равностоен член на Общността е възможно само при наличието на наистина нормално функционираща и наистина конкурентоспособна пазарна икономика. *Българската икономика сега е много далече от това състояние.* Изправянето на такава неподготвена икономика пред предизвикателствата на Общия вътрешен пазар може да има сериозни последици за България.

Дискусията за двускоростен ЕС в сегашния му състав навярно ще се разшири и върху новите членове. Ако се преценява, че някои от сегашните членове на Съюза (например Гърция, Португалия и др.) нямат потенциал за темп на икономическа, социална и политическа интеграция, какъвто могат и се налага да постигнат най-напредналите страни-членки (Германия, Франция и др.), трудно е да си представим как новите членове от ЦИЕ и особено България ще бъдат равностойни партньори в ускорения процес на интеграция.

Разширеният ЕС става все по-разнороден и трудно подвижен в глобалното икономическо съревнование. При сегашните икономически и институционални механизми на функциониране и повишена разнородност шансовете му за успех в глобалната конкуренция са малки. *Най-развитите европейски страни едва ли ще се съгласят темпът на интеграционните процеси да се определя от най-слабите нови членове!* Много е вероятно новите членове (или част от тях) да формират трета (най-бавна) интеграционна скорост в Общността!

ЕС навярно ще пристъпи към такива решения през следващите години. Обективните потребности на европейската интеграция и предизвикателствата на все по-мощния конкурентен натиск на американската икономика в условията на глобализация ще наложат подобни решения. При вземането им и с оглед на икономическите реалности България ще остане в периферията на Обединена Европа, макар и като член на ЕС. *Може би ни предстои преместване от една периферия в друга периферия на Европа.* Това няма да измени съществено относителните позиции на страната. Промени ще настъпят едва когато нарасне икономическият ни потенциал и конкурентоспособността.

2. Обобщени нетни ефекти

2.1. Общи бележки

През последното десетилетие в икономическия, социалния и политическия пейзаж на Европа настъпиха забележителни промени. Не по-малко мащабни са промените, които предстоят през следващото десетилетие.

Настъпилите и предстоящите промени в Европа се изразяват между другото и в *тотално преразпределение на позициите на съответните страни*, на техните икономически системи, на стопанските, социалните, възрастовите, професионалните, регионалните и други групови интереси. Източното разширение на ЕС е целенасочено стратегическо начинание, поставило си като главна цел постигането на възможно най-добри икономически, социални, политически и други резултати за всички европейски страни и техните народи. Но дори и при най-добре замислени проекти няма гаранция, че всички ще спечелят едновременно и по равно. Даже ако общият сумарен резултат е положителен, не е сигурно че той ще бъде такъв за всички участници в интеграционния процес. Икономическата теория не дава гаранции, че всички стопански субекти ще спечелят от интеграцията.

Зад положителния сумарен резултат от разширения ЕС неизбежно ще има частични дисбаланси, които се проявяват в наличието на губещи (макар и временно) страни, региони или групи от населението. *Положителните и отрицателните ефекти няма да се разпределят равномерно по териториите на разширената общност.* Някои страни, региони, сектори ще бъдат облагодетелствани, а други - оцетени. Едни повече, други - по-малко.

Някои страни, региони, сектори могат да получат нетни положителни ефекти в началото, а по-късно да загубят. Едни ще получават преки положителни или отрицателни ефекти, а други – по косвен път. Картината ще бъде пъстра.

Положителните и отрицателните ефекти са динамични. Текущи положителни ефекти след време могат да прераснат в отрицателни, и обратното. Краткотрайните отрицателни ефекти могат да се окажат основа за дълготрайни положителни ефекти, и обратно. Ако в равносметката от количествено измерими икономически ефекти се добавят неизмеримите икономически ефекти и други ефекти като национална или лична сигурност, стабилност, политически, психологически, нравствени, етнически, религиозни и други съображения (които са също много важни, а понякога дори по-важни), *еднозначната количествена оценка на ефектите става още по-трудна, дори невъзможна.*⁶

Както вече посочихме, хоризонтът на това изследване е ограничен до вероятния за България 10-годишен предприсъединителен период. В нашето динамично време *това е много дълъг период, пълен с неизвестности*, за да е възможно количествено измерване на нетните положителни и отрицателни ефекти от подготовката на България за присъединяване:

Първо, не се знае дали предприсъединителният период за България ще бъде 10 или повече години. Както вече отбелязахме, не е изключено евентуални затруднения след присъединяването на страни от първата група да наложат промени в стратегията и тактиката на разширението и да доведат до отлагане на нашето присъединяване.

Второ, не може да се предвиди какви институционални промени ще настъпят в ЕС през този период. Резултатите от конференцията в Ница (декември 2000 г.) засилват тази несигурност. Трудно могат да се прогнозират резултатите от следващата междуправителствена конференция, насрочена за 2004 г. Може би там ще се обсъжда бъдещето на самия ЕС - организация от сегашния тип; федерация от европейски държави; съюз на държави, които се интегрират политически, икономически, социално в няколко скорости; взаимоотношенията между институциите на Съюза, националните правителства и регионите.

Трето, сегашният ЕС основателно се гордее със своя социален модел. Императивите на глобализацията и нарастващата световна конкуренция могат да наложат корективи върху него. Едва ли може да се предвиди какви ще бъдат те!

Четвърто, трудно предсказуеми са предстоящите неизбежни промени във философията и прилагането на Общата аграрна политика. Може само да се каже, че ще бъдат в посока към по-голяма либерализация. Ще има промени в структурната, регионалната и социалната политика.

Пето, възможни са негативни глобални шокове (цени на енергоносителите, екологични фактори, колебания в световната финансова

⁶ По този въпрос вж. интересните разсъждения на Андраш Инотай (64, с. 1-2).

система и др.) или положителни шокове (последствията от информационните технологии, от биотехнологиите, от "новата икономика" и др.), които ще влияят върху функционирането на ЕС и на отношенията му с други регионални общности и центрове по света.

Шесто, предстоят важни промени в многостранните правила на световната търговия в рамките на СТО, които ще влияят върху вътрешната икономическа, социална и друга политика на ЕС. Все още има неизвестности по развитието в дълбочина и ширина на Икономическия и валутен съюз (ИВС) и на общата валута.

Седмо, трудно е да се предскаже и развитието на СЦИЕ до и след тяхното присъединяване към Общността. Макар че България е малка страна, тя също може да поднесе изненади през следващите десетина години. Още по-трудно предсказуеми са Западните балкани.

Досега няма цялостна количествена оценка на ефектите от европейската интеграция - за Общността като цяло, за отделните страни кандидати или за страните-членки. "Съществуващите многобройни официални документи и авторски публикации са единни в едно - те не измерват или оценяват изрично разходите и изгодите от присъединяването към ЕС"(76, с. 87). Отделните опити за количествена оценка на макро- или отраслово равнище пък съдържат толкова условности и опростени допускания, че дори авторите им препоръчват да бъдат използвани предпазливо (по този въпрос вж. също 76, с. 15-22, 90; 78; 79; 81; 84, с. 18-24, 97-98).

Според Андраш Инотай "...досега няма фундаментална оценка за изгодите и разходите от членството в ЕС (к. м. - И. А.). Едва със започването на преговорите и появата на ясни и понякога конфликтни проблеми възниква потребността от изчисляване на разходите по приспособяването в някои сектори. Очевидно те изискват друга оценка"(64, с. 7).

В окончателния доклад по проекта на ФАР "Измерване на разходите и изгодите от присъединяването на избрани СЦИЕ към ЕС" заключителната препоръка гласи: "Концептуално не е възможно, нито пък е желателно да се прави опит за обща оценка на "баланса" от разходи и изгоди от присъединяването. Нашата последна препоръка следователно е да се избягва всякакво "обобщаване" в изчисляването на разходите и изгодите" (84, с. 108).

Изследванията на двама експерти от Германия и Австрия, използващи модели с неизбежните многобройни опростени допускания звучат по-оптимистично за положителните ефекти за СЦИЕ (вж. 52, с. 1-2, 8-10, 22-26; 53, с. 1-7, 12-13, 34-36).

2. 2. Равносметка на краткосрочните и средносрочните ефекти

Интеграционните процеси между ЕС и СЦИЕ през последните десетина години са характерни главно с краткосрочни действия и ползване на небалансирани краткосрочни изгоди. *Либерализацията на търговските и капиталовите потоци благодетелства главно фирмите от ЕС.* Те

увеличиха своя износ за България и другите СЦИЕ на готови пазари, за чието създаване и разработка не са направили почти нищо. Нещо повече - при големи и нарастващи положителни за тях търговски салда. Либерализацията беше по-изгодна за страните от ЕС, тъй като са по-добре подготвени от партньорите им в ЦИЕ.

Макар и неподготвени, СЦИЕ бяха принудени да отворят националните си пазари за стоки от ЕС с тежки икономически и социални последици, без да ползват компенсатори (достъп до структурни и социални фондове на ЕС) или отдушници (възможност за емиграция на част от освободената от импортната конкуренция работна сила). Както вече посочихме, в това отношение Гърция, Португалия, Испания и Ирландия бяха третирани по-балансирано. Те получаваха и продължават да получават 40-60 пъти повече нетни трансфери от ЕС на човек от населението в сравнение със СЦИЕ (64, с. 7). От тази либерализация спечелиха някои фирми от България и другите СЦИЕ, но губещите са много повече.

Същото важи и за либерализацията на капиталовите потоци, макар че при тях разликата в положителните ефекти в полза на фирмите от ЕС изглежда е по-малка, отколкото при търговските потоци.

Най-голяма е разликата в полза на ЕС при разпределянето на ефектите от трудовата миграция. Общността почти блокира миграционните потоци. Това съответства на интересите на ЕС, но повишава напрежението на пазара на труда в ЦИЕ. Още по-големи са положителните ефекти за страните от ЕС и отрицателните - за ЦИЕ от политиката на западноевропейските държави да привличат висококвалифицирани специалисти. Това нанася тежки поражения върху развитието на СЦИЕ.

Анализът потвърждава наличието на очевидна асиметрия в разпределянето на положителните и отрицателните ефекти от досегашната либерализация (или липса на либерализация) между ЕС и ЦИЕ по основните интеграционни потоци. Фирмите от ЕС вече се възползваха от голяма част от положителните ефекти по тези потоци. СЦИЕ понесоха досега главно отрицателните ефекти (разходи по подготовката и загуби от импортната конкуренция) и получиха в по-малка степен ограничени положителни ефекти, главно от достъп до западноевропейските пазари. Краткосрочните нетни ефекти за ЕС са очевидно положителни, а за СЦИЕ са отрицателни. Така е и в България.⁷

Големи многонационални компании от ЕС, САЩ и други страни използват ниските трудови, енергийни и други разходи, а също и далеч по-ниските цени на земята в ЦИЕ за създаване на нови производствени мощности, насочени към пазара на ЦИЕ и за износ към ЕС, особено след присъединяването. Това е изгодно и за двете страни (но повече за

⁷ Подобна е оценката на словенски учени за тяхната страна (вж. 76, с. 6-7).

чуждестранните инвеститори) най-вече след присъединяването. То обяснява и силното желание на тези среди за бързо разширение на ЕС на Изток.

Изминалото десетилетие е характерно с големите разходи на СЦИЕ по пазарната трансформация и подготовката за присъединяване. Двата процеса взаимно се допълват. Със или без присъединяване трансформацията обслужва икономическото и социалното развитие на СЦИЕ. Важното в случая е, че изминалите години, а за България и следващите десетина години ще бъдат характерни със силна небалансираност между отрицателни и положителни ефекти. България е правила и ще продължава да прави още повече разходи по подготовката за присъединяване, без да получава съизмерими изгоди. Положителните ефекти ще се появят едва няколко години след присъединяването. И то при положение, че в България и в Общността всичко е нормално.

Все в тази връзка заслужава внимание *и структурата на разходите за подготовката*. От табл. 3 и фиг. 3 се вижда, че безвъзмездните трансфери на ЕС за подготовката по присъединяване през 2000-2005 г. се очаква да бъдат около 5% от всички необходими инвестиции, а през втората половина на десетилетието - около 10%. Предприсъединителните трансфери се очаква да покрият до 15% от разходите, свързани пряко с подготовката за присъединяване. Останалото трябва да се осигури от България чрез вътрешно натрупване, външни заеми и ЧПИ.

Това ще натовари бюджета допълнително с инвестиции за инфраструктура и обслужване на външен дълг при намаляващи постъпления от вносни мита поради либерализация на търговските потоци. Ще се затрудни обслужването на външния дълг. То ще изисква още по-сериозна икономическа и социална мобилизация при натрупаната вече голяма социална умора от реформите и високи очаквания за благоприятни резултати по линия на доходите и потреблението. Натоварването с разходи по подготовката ще расте от година на година през целия предприсъединителен период и ще продължи след присъединяването, особено през първите десетина години. По сегашните планове на ЕС е предвидено постепенно включване на новите членове към трансферите от фондовете на Общността.

Би могло да се възрази с аргумента, че *упражняваният външен натиск за по-бързо постигане на европейските стандарти ще ускори модернизацията на СЦИЕ*. Това може да е вярно, ако се упражнява натиск върху страни с възможности за модернизация. Поне в част от СЦИЕ (и особено в България) това не е така. За по-изостаналите страни-кандидатки, все още в дълбока рецесия и с изтощени икономики, *външният натиск е конструктивен, когато се съпровожда с финансова подкрепа*. Без такава подкрепа и най-силният външен натиск за икономическа модернизация няма да даде резултати. Още повече, че става дума за стандарти в развитите европейски страни, постигнати в продължение на много десетилетия и с огромни ресурси.

СЦИЕ не могат да постигнат тези стандарти за многократно по-късо време, с многократно по-малко ресурси и в по-неблагоприятна икономическа среда. Освен че изисква много време и ресурси, постигането на техническите, екологичните, санитарно-хигиенните и други стандарти на ЕС от фирмите в СЦИЕ ще се отрази върху тяхната конкурентоспособност. Това ще ги изтласка от традиционни пазари за дълго, а може би и завинаги.

България и другите СЦИЕ са натоварени допълнително и поради съвпадението на трансформацията с подготовката за присъединяване. Трансформацията изисква големи разходи за реструктуриране, за създаване на пазарна и институционална инфраструктура и много други елементи на пазарната икономика. И това трябва да се прави при силно изтощено стопанство.

Очаква се новосъздаваният частен сектор да работи по-ефикасно и да е по-полезен за държавата и обществото. В краткосрочна (а в страни като България - и в средносрочна перспектива) *нискокачественият частен сектор*, освен че по-трудно се настройва за нормална работа, *не е лоялен към държавата и обществото*. Разбира се, това не важи за целия частен сектор, а за частта, която е в сивата зона между закона и престъпността. Той дори е създаден в тази зона.

Сивият частен сектор проявява голяма активност и изобретателност в неплащането на данъци, мита, социални осигуровки и други задължения. В резултат на това в продължение на няколко години след приватизацията икономиката е в по-тежко положение, отколкото преди нея. Следприватизационното боледуване ще бъде по-продължително в България.

Това се потвърждава и от изследване на западноевропейски учени: "Вътрешната либерализация и приватизацията не оказват съществено влияние върху растежа. В действителност приватизацията изглежда временно намалява растежа през трансформацията... Приватизацията повишава растежа, ако се осъществява в страни, където преди това е имало някаква форма на пазарен механизъм"(17,с. 115).

В такава сложна обстановка на трансформация *икономиката на България се натоварва с допълнителни разходи* за постигане на стандартите на ЕС. Страните от ЦЕ, вече решили най-важните задачи на пазарната трансформация, по-бързо се настройват към подготовка за присъединяване и по-лесно могат да си позволят свързаните с това разходи. Страните-кандидатки, които още не са решили тези задачи (каквато е България), трябва да осъществяват едновременно два процеса - пазарна трансформация и подготовка за присъединяване, и да се натоварват с два вида разходи. Двата процеса взаимно се допълват, но едновременното им осъществяване е по-трудно от последователното. Това ще важи за България до края на новото десетилетие.

Логично е да се очаква, че с прогреса на трансформацията и подготовката за присъединяване *се натрупват не само разходи, но и*

потенциал за по-интензивен растеж, по-висока производителност и конкурентоспособност, заетост и доходи. Това ще води до икономическо и социално облекчение за хората. То може да е така в повечето страни от ЦЕ, но не в България - изостанала както в пазарната трансформация, така и в подготовката за присъединяване.

Българската икономика е и в обозримото бъдеще ще е във фазата на създаване на икономически, институционални, социални и други условия за пазарна трансформация и подготовка за присъединяване. Това означава - и във фазата на инвестиране. *Тя още не е постигнала необходимия минимум от икономическа зрялост, за да "жъне жътвата" от тези инвестиции.* При подходяща стопанска политика и усилена подготовка за присъединяване по-благоприятната фаза ще започне да напомня за себе си най-рано след 6-7 години. Осезателни резултати могат да се очакват още по-късно.

От казаното е очевидно, че *страните от ЕС първо получават изгодите от интеграцията*: ефектите от либерализираните търговски и капиталови потоци, големи търговски излишъци, участие във форсирана приватизация при необичайно изгодни условия, блокиране на миграционните потоци за неквалифициран труд и отварянето им за квалифицирани специалисти. *Едва след това те правят разходите* (потенциалните трансфери, отварянето на трудовите си пазари) за подпомагане на СЦИЕ. Съпоставката на досегашните и очакваните за следващите години трансфери, дори само с натрупания излишък в търговските баланси показва, че *нетният ефект е положителен за ЕС и отрицателен за СЦИЕ.* Това важи и за България.

Колкото по-дълго продължава асиметрията не само в размерите на положителните и отрицателните ефекти, но и в разположението им във времето, толкова по-големи ще са положителните ефекти за ЕС и негативните за СЦИЕ. До такова заключение стигат и други изследователи на ефектите от интеграцията на СЦИЕ в ЕС (84, с. 98). Страните-кандидатки в източното разширение са поставени в по-неблагоприятно положение от тези при южното и от тази гледна точка.

Както е известно, съизмерването на разновременни ефекти е недопустимо от икономическа гледна точка. Защото 1 лев печалба днес е далеч по-ценен от 1 лев печалба след 5 години и още по-ценен от 1 лев печалба след 10 години. Същата икономическа логика, но в обратна посока, важи за разходите. При досегашното и очертаващото се бъдещо разположение на ефектите по години, с отчитане влиянието на фактора "време", *нетният осъвременен положителен ефект за ЕС е още по-голям от нетния осъвременен положителен ефект за СЦИЕ.* И за да бъдем още по-прецизни, в кратко- и средносрочен план няма нетни положителни ефекти за СЦИЕ и още по-точно за България. Нетният осъвременен отрицателен ефект за СЦИЕ е по-неблагоприятен от нетния отрицателен ефект като сума от номинални годишни величини.

Положителни и отрицателни ефекти от интеграцията на България в Европейския съюз

Трансферите от предприєдинителните фондове на ЕС са полезни и необходими на България и на другите СЦИЕ. Те са безвъзмездни и следователно се предоставят при далеч по-благоприятни условия от най-благоприятните официални кредити. За да бъдем обаче прецизни, трябва да кажем, че безвъзмездните трансфери от ЕС не са благодеяние, правено въпреки интересите на страните-донори.

Използването на тези средства показва, че те в значителна степен финансират икономиката, бюджетите и гражданите на страните-донори. С тези средства се плащат хонорари на експерти от същите страни, 30-40 пъти по-големи от хонорарите на сравними по квалификация местни експерти (и част от тях постъпват в техните бюджети като данък върху дохода). Плащат се проучвателно-проектантски работи, извършвани от фирми на същите страни (и част от тях постъпват в бюджетите им чрез корпоративни данъци, данък върху дохода и ДДС). Плащат се доставени машини, технологии, документация, информация, програмни продукти, транспортни разходи, застраховки и др. пак на фирми от тези страни (и част от тях постъпват в бюджетите им чрез данъците). Изброените стопански обороти подхранват и системите за социално осигуряване на страните от ЕС. От чисто парична гледна точка България получава доста по-малко от официално обявяваните суми.

По-точно е да се каже, че това е помощ за страните-кандидатки, съчетана сполучливо с интересите на страните-донори. В случаите, когато предоставената консултантска или друга помощ не е резултатна, трансферите се свеждат до финансиране на собствени граждани, фирми и бюджет.

2.3. Оценка на дългосрочните ефекти

България и другите СЦИЕ са изправени пред сериозни проблеми по дългосрочните ефекти от присъединяването поради голямата доза неизвестност по стандартите, които трябва да постигнат до и след присъединяването. Страните-кандидатки сега водят преговори по някои от най-сложните проблеми на присъединяването. Това предстои и на България. В резултат от преговорите се постига една или друга договореност.

Законодателството на ЕС междувременно ще се променя. Стандартите ще стават все по-взискателни и ще изискват все по-големи разходи за постигането им (14, с. 47). Промените ще се решават от сегашните членове на ЕС, без участие на кандидатите, но ще бъдат безусловно задължителни за новите членове. Това поставя кандидатите пред голяма несигурност по правата и отговорностите им като бъдещи членове на Общността след 5-10 или повече години.

Проблемите за бъдещите членове възникват и от гледна точка на възможностите за съизмерване на разходи и изгоди. Като правило разходите се поддават по-лесно на количествено измерване. Това не може да се каже за изгодите. Ако става дума за повишения потенциал за растеж, за по-висока производителност и конкурентоспособност, резултатите имат

някакво количествено измерение. Не е така с други видове резултати: подобрене на екологичната среда, на трудовите условия, защита на интересите на потребителите и тяхното здраве, ядрена безопасност, добра охрана на външните граници на Общността. Да не говорим за по-ефикасната защита на личната безопасност, на националната сигурност, регионалната стабилност и т.н. В тези случаи не е възможна съпоставка на разходи и изгоди в традиционния смисъл. Това обаче не поставя под въпрос целесъобразността на подобни разходи.

Оценката на дългосрочните ефекти от интеграцията на страните-кандидатки се затруднява и от поведението на потенциалните инвеститори в региона през последните години. Те не са убедени в необратимостта на интеграционните процеси между ЕС и СЦИЕ в конкретните им проявления: подготовка на кандидатите, готовност на самия ЕС, срокове на присъединяване, условия за присъединяване, наличие или липса на преходни периоди и т.н. А ефектите от инвестиционните решения се предопределят от една или друга конфигурация на тези условия. При неблагоприятна икономическа среда инвеститорите рискуват да понесат загуби.

Спомените от източноазиатската и руската криза са все още пресни. Още по-силни са спомените от драматичните събития на Балканите през последните 8-9 години и опасенията от тяхното продължаване, подхранени от събитията в Южна Сърбия и Македония. Неяснотите около Балканския синдром внасят допълнителна несигурност.

Колкото и да е трудно определянето на дългосрочните ефекти, те са главният мотиватор за интеграционните усилия на СЦИЕ и на ЕС. Още повече, че кратко- и средносрочните усилия на страните-кандидатки засега не дават нетни положителни ефекти и не се очертава да ги дадат в обозримото бъдеще. Опасенията, че бъдещите трансфери на ЕС от структурните фондове, от Общата аграрна политика и други ресурси ще бъдат по-малки от досегашните, внасят допълнителна нотка на смесени очаквания.

Независимо от това най-бедните страни като България навярно ще получават 2.5-3.5% от брутния си продукт под формата на нетни трансфери след присъединяването към Общността. Въпреки неблагоприятните осъвременени нетни ефекти в кратко- и средносрочен хоризонт България и другите СЦИЕ *при нормални условия ще разчитат на нетни положителни ефекти в по-далечна перспектива*. Тя е различна за различните кандидати. За страните от ЦЕ, които ще бъдат приети към 2005 г., перспективата е по-близка - 3-5 години след присъединяването. За България и други по-слабо подготвени страни, които ще бъдат приети към 2010 г., перспективата е по-далечна - най-рано 3-5 години след присъединяването.⁸

⁸ Такива оценки дава и Шандор Рихтер от Виенския институт (вж. 22, с. 13).

Положителни и отрицателни ефекти от интеграцията на България в Европейския съюз

Тази перспектива не е привлекателна, но тя няма разумна алтернатива. Теоретично възможни алтернативи могат да бъдат:

- присъединяването към друга интеграционна общност;
- самостоятелна външноикономическа политика със затворено стопанство;
- самостоятелна външноикономическа политика с пълна отвореност в съответствие със съвременните тенденции на глобализацията.

Алтернативна интеграционна общност в Европа не съществува, нито се очертава да възникне в обозримото бъдеще. Изолирана външноикономическа политика е равностойна на икономическа авантюра. Напълно отворена самостоятелна външноикономическа политика могат да си позволят страни като Швейцария и Норвегия, но не и България.

България няма икономическо и политическо бъдеще извън Общността! За бедна страна като България алтернативата “икономически неутралитет” не съществува. *Единственият въпрос е кога да стане присъединяването и при какви условия?* Някои са склонни да отговорят: “Колкото по-скоро, толкова по-добре!” Това едва ли е най-доброто решение! Тук има алтернативи. По тях трябва да се мисли и да се преценяват положителните и отрицателните ефекти. А политическото решение да се вземе, като се държи сметка за сумарните нетни ефекти.

При сегашната ситуация на започнали преговори за присъединяване *изходът е в пълната мобилизация на националната енергия* за възможно най-добра подготовка за присъединяване при възможно най-благоприятни условия. Лесно е да се каже, но е много трудно да се осъществи!

Важно е и още едно измерение на дългосрочните положителни ефекти. Присъединяването към Съюза се превръща в *източник на допълнително доверие от световната финансова общност*. Страните-членки са по-надеждно място за инвестиции и други форми на стопанска дейност. Това намалява рисковите премии, които са част от цената във всяко инвестиционно и друго стопанско решение.⁹

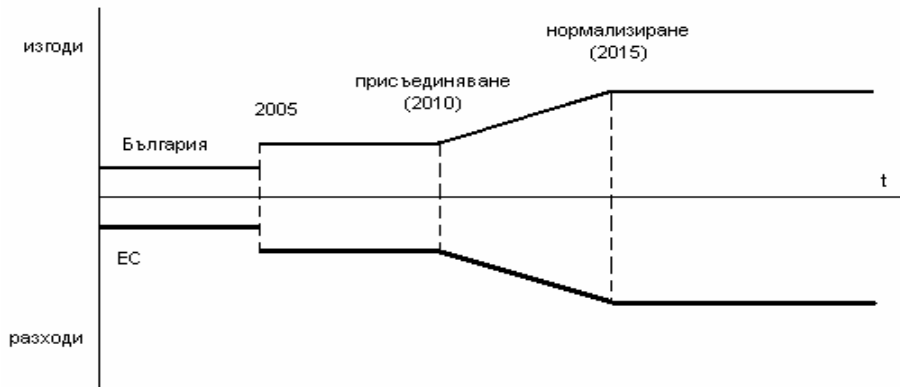
Както вече подчертахме неколккратно, всеобхватното количествено измерване на положителните и отрицателните ефекти от интеграцията на България в ЕС не е възможно. Максималното, което може да се даде сега, е *най-обща представа за тенденциите на тези ефекти и за приблизителното съотношение в разпределението им* между България и другите държави-кандидатки, от една страна, и ЕС, от друга. За по-лесно възприемане те могат да бъдат представени в графична форма.

Всеки опит дори за такава качествена оценка на ефектите от интеграционните процеси съдържа много условности поради посочените причини. Условният характер на такива оценки се подчертава и от всички

⁹ Подобни са оценките на словенски икономисти за тяхната страна(вж. 76, с. 6-7).

сериозни изследователи на интеграционните процеси в СЦИЕ и в ЕС. Поради това те трябва да се приемат предпазливо и да служат само като изходна база за разсъждения и по-нататъшни конкретни изследвания.

На фиг. 4 е представена качествена графична оценка на нетните приходи, които България очаква да получи от бюджета на ЕС.

Фиг. 4. Нетни приходи на България от бюджета на ЕС

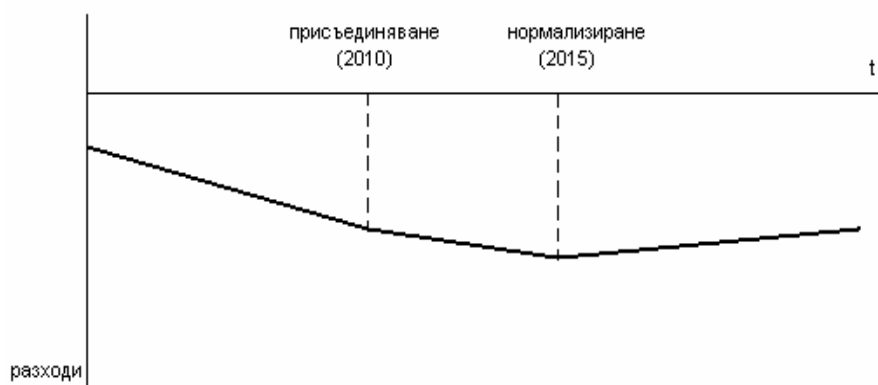
Тази оценка е по-лесна, понеже съществува изходна база – “Финансовата перспектива ЕС-15 за 2000-2006 г.” и “Финансовата рамка ЕС-21” за същия период (вж. табл. 1 и 2).

Приемаме, че ще се приложи подходът на сегашния бюджетен цикъл за *постепенно включване на новите членове* към структурните, аграрните и други фондове на ЕС - от 4.1 млрд. евро в началната година на 14.2 млрд. евро в петата за всички новоприети членове. Това означава постепенно чувствително увеличение на трансферите за България от 2010 до 2015 г. Тъй като не е възможно да се прогнозира следващите трансфери, приемаме условно, че с достигане състоянието на нормалност във взаимоотношенията на ЕС с новите членове трансферите ще бъдат относително стабилни през следващите години. Възможно е и увеличение.

Под абсцисата е представена кривата на трансферите, които ЕС ще прави към България. Тя е огледален образ на кривата над абсцисата.

На фиг. 5 е представена качествена графична оценка за *разходите на България по подготовка за интеграция*.

Положителни и отрицателни ефекти от интеграцията на България в Европейския съюз

Фиг. 5. Разходи на България по подготовката за интеграция в ЕС

Установяването на тези разходи е по-трудно от бюджетните трансфери. Основа на графиката са нормите на натрупване и на инвестиране, които България трябва да постигне през следващите години (вж. табл. 3 и фиг. 1). Във втората част на фигурата (след 2010 г.) е отразено становището, че макар официално да е член на ЕС, България не е подготвена за конкуренцията на ОВП и ще ползва преходни периоди поне докъм 2015-2017 г., а в някои направления и по-дълго – докъм 2020-2025 г. Това ще изисква още по-високи норми на натрупване и инвестиране докъм 2015-2020 г.

През следващите години България постепенно ще придобива черти на средноразвита европейска икономика. Ще се стабилизират на сравнително високо равнище трансферите от ЕС. Би трябвало да се чувстват в нарастваща степен плодовете от инвестиционните усилия през предходните 15 години - стабилен растеж, по-висока производителност и конкурентоспособност, по-високи доходи и потребление. Икономиката обаче все още ще изостава чувствително зад средното равнище на ЕС. Ще бъдат необходими високи норми на натрупване и инвестиране, макар и с лека тенденция към намаление спрямо максималните равнища от 2015-2020 г. Трудно е сега да се бори с числа, но ако към 2015-2020 г. нормата на инвестиране достигне 32-34%, през следващите 5-10 години тя може да спадне докъм 28-30%. Благодарение на придобитата зрялост икономиката ще продължава да поддържа висок растеж, нарастваща производителност и конкурентоспособност, по-високи доходи и потребление.

Този тип на кривата за нормите на натрупване и инвестиране не е основание отговорността за високото инвестиционно напрежение да се стоварва само върху ЕС. *Това са инвестиции на България за България.*

Инвестиции на сегашните поколения за следващите. Връзката с ЕС е само в това, че нормите на натрупване и инвестиране са по-високи, отколкото биха били при други обстоятелства, защото България трябва да се готви форсирано за форсираното си присъединяване към Общността.

Ако такава възможност не беше възникнала и България не си беше поставила тази амбициозна стратегическа цел, темпът на икономическо и социално развитие можеше (и навярно щеше) да бъде малко по-нисък и *страната можеше (и навярно щеше) да се задоволи с по-умерена норма на натрупване и инвестиране.* Ако трябва да се направи оценка на този стратегически избор и на свързаното с него инвестиционно напрежение, заключението трябва да бъде положително.

Макар и с цената на по-високо инвестиционно усилие, *изборът играе мобилизираща роля и обслужва стратегическите интереси на България.* От гледна точка на растежа и жизненото равнище такъв стратегически избор помага за преодоляване на последствията от загубените 10-15 години на неправилно замислена и неуспешно провеждана трансформация.

На фиг. 6 са представени нетните политически ефекти от интеграцията на България в ЕС.¹⁰

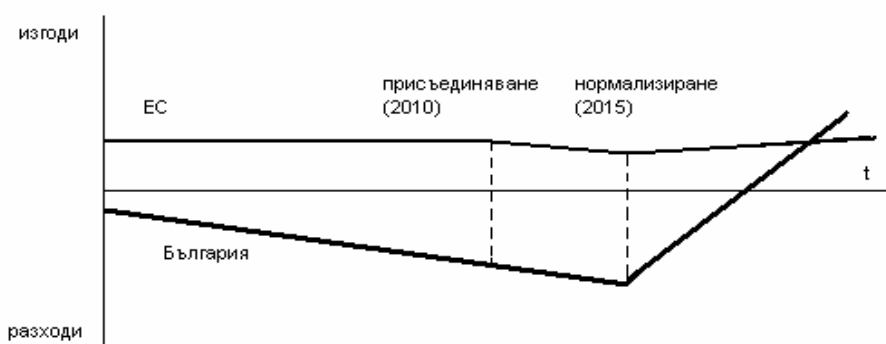

Фиг. 6. Нетни политически ефекти от интеграцията на България в ЕС

Тук са включени полезните за България ефекти от политическата стабилност, повишената национална сигурност, по-голямото доверие на световната финансова и политическа общност. Първите благоприятни резултати се проявиха с решението на ЕС в края на 1999 г. да започне преговори за присъединяване. Те ще станат още по-значими след решението на ЕС за приемане на България в Общността, примерно към 2010 г., и ще нараснат след неговото ратифициране от парламентите на страните-членки, примерно към 2012 г.

¹⁰ Тя съвпада с подобна графика за политическите ефекти в 82, с. 7.

На фиг. 7 е представена качествена графична оценка на сумарните нетни (преки и косвени) ефекти от интеграцията на България в ЕС. С поплътната линия са представени нетните ефекти за България, а с другата - за ЕС. Едва ли е нужно да се обяснява колко трудно е построяването на подобна графика за такъв продължителен период. От това пък следва, че представените тенденции на нетните ефекти и съотношението им между България и ЕС трябва да се приемат предпазливо. Всеки сериозен опит за прецизиране е добре дошъл. И най-важното - полезен за България.

Фиг. 7. Сумарни нетни разходи и изгоди от интеграцията на България в ЕС

Тази графика е съвсем различна от подобни експерименти на западноевропейски специалисти. Те представят друго разпределение на ефектите от интеграцията между СЦИЕ и ЕС. Според тях сумарните нетни ефекти за СЦИЕ са положителни преди присъединяването и нарастват рязко след него. Нетните ефекти на ЕС се представят като леко положителни през предприединителния период (но по-малки от нетните положителни ефекти за СЦИЕ). След това рязко спадат и остават отрицателни за дълги години с тенденция към нулата в далечното бъдеще. Дори и тогава те са многократно по-малки от нетните положителни ефекти за СЦИЕ (вж. 82, с. 8).

Това изследване предвижда изравняване на средната представителна СЦИЕ-член на Общността със средното ниво на Съюза по доходи (т.е. над 75% от средното), което означава прекратяване на преобладаващата част от трансферите. Ние смятаме това за невъзможно (още по-малко за България) през близките две десетилетия и не предвиждаме прекратяване на трансферите от структурните фондове на Съюза.

Фиг. 7 дава обобщаващ графичен израз на казаното по-горе за кратко- и средносрочните ефекти. Нетните ефекти за България остават негативни през целия предприединителен период (до 2010 г.) и след това до нормализиране на положението ни като член на ЕС. Техният

(негативен) номинален размер расте интензивно до присъединяването. Нарастването продължава и до към 2015 г. Това ще се дължи на няколко обективни и субективни причини:

- ниското равнище на икономическо и социално развитие на България (най-ниско между страните-кандидати);
- - кратък срок на подготовка за присъединяване, особено като се има предвид изостаналостта на България;
- необходимостта от огромни инвестиции за постигане (доближаване) стандартите на ЕС за кратък период при ограничени по брой, обхват и продължителност преходни периоди;
- скромни трансфери от предприсъединителните фондове на ЕС;
- постепенно (а не незабавно след присъединяването) нормализиране на достъпа до фондовете на Общността, и без това чувствително намалени в сравнение с размерите им до 2000 г.;
- ограничени възможности за вътрешно натрупване, за приток на ЧПИ и за ползване на външни заеми.

Главната причина за този негативен ефект е поемането на преобладаващата част от разходите по подготовка от България: високи норми на вътрешно натрупване и инвестиране за слабо развита икономика; сключване на нови външни заеми при висока външна задлъжнялост; необходимост от привличане на ЧПИ при неблагоприятна инвестиционна среда в България и региона. На всичко отгоре, рационалността на стопанската дейност в България е ниска и ще остане такава още много години. Ниското качество на новосъздадения частен сектор и свързаната с това престъпност и корупция ще бъде допълнителен забавящ фактор.

Главните причини за това състояние са вътрешни. Ако трябва да се търсят и външни, те са в ЕС, който не проявява готовност или не е в състояние по свои вътрешни причини да осигури по-големи трансфери, симетрични с кратките предприсъединителни периоди и ограничени преходни периоди. И тук обаче е необходима предпазливост в оценките, защото страните-членки имат свои проблеми и ограничители. Всеки на тяхно място би дал предпочитание на своите интереси.

Освен това страните от ЕС имат достатъчни основания за резервираност спрямо нас. Пред политиките, експертите и народите на тези страни *трудно могат да се обосноват искания за по-големи трансфери към България.* Защото тук се шири макро- и микроикономическа безотговорност и безстопанственост, стопанска престъпност и корупция, рядко срещано по света разхищение на уникален фактор на производството, какъвто е земята, а също и на човешки фактор, създаван от десетилетия.

След относителното нормализиране на положението на България в ЕС, примерно към 2015-2017 г., може да се очаква подобрене на сумарните нетни ефекти. Отрицателните съставки ще намаляват за сметка на

положителните, докато нетният размер достигне нула и навлезе в положителната зона с тенденция към подобрене през следващите години.

Ако трябва да обобщим казаното по-горе, *през следващите десетина години сумарните нетни ефекти от интеграцията на България ще бъдат отрицателни или близки до нулата. Положителни ще станат едва далечните дългосрочни ефекти.* В това няма нищо изненадващо! То съответства на икономическата логика в развитието на бедна страна към икономическо съзряване. Както е ставало и в други държави в подобно положение, то *трябва да се извърши главно със собствени усилия.* Подаръци от този род никой никому не дава!

Както посочихме по-горе, ако инвестициите преди и след присъединяването бъдат намалени с 2/3, размерът на разходите ще бъде по-малък, но сумарните нетни ефекти ще останат отрицателни и тенденцията ще се запази. Ще се ускори пресичането на нулевото равнище и навлизането в положителната зона.

Фиг. 7 показва, че *нетните сумарни ефекти за ЕС в интеграционните отношения с България и другите СЦИЕ са положителни през целия период.* Предполага се, че ще спаднат леко след присъединяването на България и други страни-кандидатки поради увеличение на трансферите от фондовете на Общността. Впоследствие отново да нарастват, докато в далечното бъдеще се изравнят с положителните нетни ефекти на България. По-нататък ще нарастват и двете криви на нетните положителни ефекти, като ефектите на България може би ще бъдат по-големи и ще нарастват по-бързо в резултат от големите инвестиционни и други усилия през предходните две или повече десетилетия.

В разходната част на сумарните нетни ефекти на ЕС ще преобладават бюджетните трансфери към България. *Положителната им съставка* ще включва ползи от либерализираните стокови и капиталови потоци и привличането на най-квалифицирани български специалисти. В дългосрочна перспектива ще растат и трите съставки.

През следващите десетилетия ще се извърши цялостна структурна и технологична модернизация на икономиката на България и другите СЦИЕ. Предстои тотална модернизация на финансовия и екологичния сектор; на транспортната, телекомуникационната, енергийната и социалната инфраструктура; на здравеопазването, образованието, науката и много други. Разходите ще възлизат на трилиони щатски долари в течение на 2-3 десетилетия. Преобладаващата част ще бъдат машини, модерни технологии, програмни продукти, експертиза и т.н. *Те ще се доставят главно от сегашните страни-членки на ЕС.* Това ще им осигури допълнителен растеж, износ, приходи на бюджета и социалното осигуряване, нови работни места, по-големи лични доходи. Ако не предстоеше присъединяването към ЕС, това нямаше да се случи в подобни мащаби.

Привличането на квалифицирани специалисти от България и другите СЦИЕ в ЕС на пръв поглед е само вредно за нас и изгодно за тях. Но това е само на пръв поглед. Ако си представим, че тези най-талантливи хора останат в България, те ще допринесат за нейното развитие, но новаторският им потенциал няма да се разгърне напълно. Защото България не предлага необходимите информационни, технологични, експериментални, финансови, кадрови, институционални и други условия. Пълно разгръщане на потенциала им е възможно само в най-развитите страни. От това те ще извлекат и съответна полза.

Големият проблем не е "изтичането на мозъци", а намирането на рационално съотношение за споделяне на положителните ефекти от разгръщането на новаторския им потенциал между по-бедните страни, които са ги създали и образovali, и богатите страни, които са ги доразвили и използвали.

Една от най-важните задачи на ЕС и на СЦИЕ в контекста на дългосрочните ефекти на интеграцията е да намерят *подходящ компромис между срокове на присъединяване и преходни периоди*, за да не се допусне дестабилизация на вътрешния пазар и да не се застраши икономическата и социалната еднородност на Съюза. ЕС и кандидатите от ЦИЕ са изправени пред *сложна дилема*:

- *ако ЕС прави по-малки трансфери*, подготовката ще се затрудни и присъединяването ще се забави. Ако все пак стане, то ще бъде рисковано и/или ще се придружава с голям брой преходни периоди, които ще смущават нормалното функциониране на Общия пазар. "Цената" на такова смущение може да се окаже по-висока от "икономиите" на ЕС от предприсъединителни трансфери;

- *ако ЕС увеличи трансферите*, кандидатите ще се подготвят по-добре, присъединяването ще стане в очакваните срокове, с по-малко преходни периоди и по-малко рискове, което ще позволи на новите членове да бъдат почти равностойни участници в Общия пазар от самото начало. Това пък ще ускори интеграционните процеси в Европа и ще съкрати времето между полагащите усилия от СЦИЕ и получаваните ефекти. Всичко това ще направи възможно по-ефикасно функциониране на Общия вътрешен пазар и ще засили доверието на света към ЕС и общата му валута.

Вторият подход ще бъде по-ефикасен. По-големите трансфери към страните-кандидатки през следващите 10-15 години ще осигурят по-големи и по-ранни нетни положителни ефекти за целия Съюз. Както е прието да се казва на езика на теорията и практиката при избора на инвестиционни варианти, "срокът на откупуване" при втория подход ще бъде по-кратък. Нетната положителна осъвременена стойност на ефектите за цялата Общност ще бъде по-голяма. Има основания да се очаква, че по първия подход нетната осъвременена стойност на ефектите за целия Съюз ще бъде

отрицателна, а за страните-кандидатки – дестабилизираща и дори разрушителна.

Много е важно разширението да бъде справедливо и хората да го чувстват. Възможни са временни отклонения от разпределението на нетните ефекти по страни, социални групи или региони, но те не трябва да бъдат трайни. Ако в продължение на години нетните положителни ефекти се ползват от едни страни, а отрицателните се стоварват върху други, ще се породят съмнения, напрежение и дори конфликти.

През изминалите десетина години има неравновесие в разпределението на положителните и отрицателните ефекти между ЕС и СЦИЕ. По-нататъшното му толериране, премълчаване и отлагане на радикалните решения не е полезно за никого. Защото по основния си замисъл разширението на ЕС на Изток е правилно. България и другите СЦИЕ нямат равностойна алтернатива на присъединяването си към ЕС. *Много е важно този добре замислен гигантски проект да не бъде дискредитиран!*

Използвана литература:

1. *Amato, Giuliano, Charman and Judy Batt.* The Long-Term Implications of the EU Enlargement: The Nature of the New Border. Final Report of the Reflection Group. April 1999. <http://europa.eu.int>
2. *Ангелов, Иван с колектив.* Икономиката на България до 2000 година. С., март 1998.
3. *Ангелов, Иван с колектив.* Икономиката на България до 2001 и отвъд до 2010 година. С., юни 1999.
4. *Ангелов, Иван.* България и Европейският съюз. - Пари, 14 декември 1999 или www.iki.bas.bg/CVita/angelov/index.htm
5. *Ангелов, Иван.* Икономиката на България до 2002 година, раздел 1. - Пари, 26 юни 2000.
6. Bulgarian Foreign Investment Agency: Investment Statistics, Web Site.
7. БНБ, Годишен отчет 1999. С., 2000.
8. *Vorjas, George J.* Economic Research on the Determinants of Immigration: Lessons for the European Union. <http://europa.eu.int>
9. *Дадерщедт, Михаел.* Икономическите последици от европейската интеграция за кандидатките за членство. Научен семинар на фондация "Фр. Еберт". Берлин, 15 декември 1999.
10. EBRD, Transition Report 1999. Ten Years of Transition. London, 1999.
11. EBRD, Transition Report Update. London, May 2000.
12. ECB, EU Enlargement. Some Views from the ECB. Speech by W. Duisenberg. Athens, 15 October 1999. <http://europa.eu.int>
13. EU, Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union. Communication of the Commission, Doc 97/6. Strasbourg, 15 July 1997. <http://europa.eu.int>
14. EU, Agenda 2000: The Effects of the Union's Policies of the Enlargement to the Applicant Countries of Central and Eastern Europe. Impact Study. <http://europa.eu.int>
15. European Integration Consortium:..., Main Authors: *Tito Boeri, Herbert Brucker et al.* The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour Markets in the EU

Member States. Final Report, Executive Summary. Berlin and Milano, 2000. <http://europa.eu.int>

16. European Integration Consortium:..., *Herbert Brucker et al.* The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour Markets in the EU Member States. Part A, Analysis. Berlin and Milano 2000. <http://europa.eu.int>

17. European Integration Consortium:..., *Giuseppe Bertola et al.* The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour Markets in the EU Member States. Part B, Strategic Report. Berlin and Milano 2000. <http://europa.eu.int>

18. EU, European Union Enlargement. A Historic Opportunity. <http://europa.eu.int>

19. EU, Bulgaria, Accession Partnership. 1999. <http://europa.eu.int>

20. EU, Participation of Candidate Countries in Community Programmes, Agencies and Committees. Communication to the Council, COM (99) 710, 20 December 1999. <http://europa.eu.int>

21. EU, Enlargement, ENV - Agenda 2000 and Enlargement. <http://europa.eu.int>

22. EU, Enlargement, Pre-Accession Assistance. <http://europa.eu.int>

23. EU, Commission Sets Out an Ambitious Accession Strategy and Proposes to Open Accession Negotiations with Six More Candidate Countries. IP/99/751, Brussels, 13 October 1999. <http://europa.eu.int>

24. EU, Agenda 2000. The New Financial Framework. <http://europa.eu.int>

25. EU, Agenda 2000 and the Single Market: A Bridge to Central and Eastern Europe (October 1997). <http://europa.eu.int>

26. EU, Enlargement 99. Composite Paper on the Commission Reports. <http://europa.eu.int>

27. EU, 1999 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress towards Accession. 13 October 1999. <http://europa.eu.int>

28. EU, Composite Paper 1998. Reports on Progress towards Accession by Each of the Candidate Countries. <http://europa.eu.int>

29. EU, Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress towards Accession. 1998. <http://europa.eu.int>

30. EU, Enlargement: Speed and Quality, Speech by Gunter Verheugen, Den Haag, 4 November 1999. <http://europa.eu.int>

31. EU, On Enlargement, Speech by Romano Prodi. Brussels, 13 October 1999. <http://europa.eu.int>

32. EU, Interinstitutional Agreement between the European Parliament, the Council and the Commission on Budgetary Discipline and Improvement of Budgetary Procedure. - Official Journal of the European Communities, 18 June 1999. <http://europa.eu.int>

33. EU, ISPA Mandate, Programming and Implementation State of Play. 15 June 2000 <http://europa.eu.int>

34. EU, Consensus Programme Advisory Board "Social Policy and Enlargement". Speech by Allan Larsson. 14 December 1998. <http://europa.eu.int>

35. EU, Workshop on SAPARD Implementation Ministerial Meeting 6-7 June 2000. Speech of Franz Fishler. <http://europa.eu.int>

36. EU, Challenges and Perspectives for the Agricultural Sector. High-Level Seminar within the PHARE COPA/COGECA/CEJA Project. Brussels, 10 July 2000. <http://europa.eu.int>

37. EU, Workshop on SAPARD Implementation Ministerial Meeting, 6-7 June 2000. Contribution by Silva Rodriguez. <http://europa.eu.int>

Положителни и отрицателни ефекти от интеграцията на България в Европейския съюз

38. EU, Fischler Welcomes Agricultural Trade Liberalization with Applicant Countries. Brussels, 29 June 2000. <http://europa.eu.int>
39. EU, The Internal Market in an Enlarged Europe. Speech by Frits Bolkenstein. Brussels, 21 February 2000. <http://europa.eu.int>
40. EU, Newsletter N 14, August 1999, Directorate-General of Agriculture. <http://europa.eu.int>
41. EU, The Small and Medium Enterprise Finance Facility. European Commission, Directorate-General Enlargement. <http://europa.eu.int>
42. EU, Helsinki European Council. Presidency Conclusions. 10 and 11 December 1999. <http://europa.eu.int>
43. EU, Europe Agreement Establishing an Association between the European Communities and their Member States, of the One Part, and the Republic of Bulgaria, of the Other Part. Document 294 A 1231 (24). <http://europa.eu.int>
44. EU, Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development. <http://europa.eu.int>
45. EU, ISPA: Sectors Receiving Assistance. <http://europa.eu.int>
46. EU, ISPA: Financial Provisions. <http://europa.eu.int>
47. EU, Council Regulation (EC) N 1267/1999 of 21 June 1999 Establishing an Instrument for Structural Policies for Pre-Accession. - Official Journal of the European Communities, 26 06 1999. <http://europa.eu.int>
48. EU, Internal Market: Commission Presents Strategy for the Next Five Years. 24 November 1999. <http://europa.eu.int>
49. EU, The Strategy for Europe's Internal Market. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. <http://europa.eu.int>
50. EU, Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions of the European Union. <http://europa.eu.int>
51. EU, Prospects for Agricultural Markets 1999-2006. Executive Summary. <http://europa.eu.int>
52. EU, *Christian Keuschnigg et al.* Eastern Enlargement to the EU: Economic Costs and Benefits for the EU Present Member States? Germany. Final Report on Study XIX/B1/9801. September 1999. <http://europa.eu.int>
53. EU, *Christian Keuschnigg and W. Kohler.* Eastern Enlargement to the EU: Economic Costs and Benefits for the EU Present Member States? The Case of Austria. Part I. Final Report on Study XIX/B1/9801, September 1999. <http://europa.eu.int>
54. EU, Presidency Conclusions. Lisbon European Council, 23 and 24 March 2000. <http://europa.eu.int>
55. EU, G.Verheugen, Enlargement is Irreversible. Strasbourg, 3 October 2000. <http://europa.eu.int>
56. EU, Strategy Paper. November 8, 2000. <http://europa.eu.int>
57. EU, Enlargement Strategy Paper. Annexes. 8th November 2000. <http://europa.eu.int>
58. EU, Bulgaria 2000. 2000 Regular Report. 8th November 2000. <http://europa.eu.int>
59. *Feldman, Robert A.* Central Europe: From Transition to EU Membership, Finance and Development. September 2000. <http://www.imf.org>
60. *Fischer, St., R.Sahay and C.Vegh.* How Far is Eastern Europe from Brussels? IMF Working Paper, WP/98/53, 1998. <http://www.imf.org>
61. IBRD, World Development Report 1999/2000. Entering the 21st Century. Washington DC, Oxford University Press, August 1999.

62. IBRD, World Development Report 2000/2001. Attacking Poverty, Washington DC, Oxford University Press, August 2000.
63. IMF, World Economic Outlook. Advance Copy. Washington DC., September 2000. <http://www.imf.org>
64. Inotai, Andras, Benefits and Costs of EU Enlargement for Present Members, First-Round Candidates and Other Associated Countries. Paris, June 1999. <http://www.worldbank.org>
65. Kaminski, Bartomiej. Hungary's Integration into EU Markets: Production and Trade Restructuring. IBRD, Working Paper 2135. <http://www.worldbank.org>
66. Langewiesche, Renate. EU Enlargement and the Free Movement of Labour. European Trade Union Institute. Yearbook 1999.
67. Martin, Reiner. Financing EU Cohesion Policy in Central and Eastern Europe. A Budgetary Timebomb? *Intereconomics*, 1998/03. HWWA.
68. Министерство на земеделието. Програма Сапард. Web site.
69. НСИ. Статистически справочник 1992. С., 1992.
70. НСИ. Статистически справочник 2000. С., 2000.
71. Piazzolo, Daniel. Eastern Europe between Transition and Accession: An Analysis of Reform Requirements. Kiel Working Paper N 991, July 2000. <http://www.uni-kiel.de/ifw/staff/piazzolo.htm>
72. Sinn, Hans-Werner. EU Enlargement, Migration and Lessons from German Unification. Working Paper N 182, CESifo, Munich, April 1999.
73. WIIW, Gabor Hunya. Integration of CEEC Manufacturing into European Corporate Structures via Direct Investment, N 245, May 1998
74. WIIW, Sandor Richter et al. EU Eastern Enlargement: Challenge and Opportunity, N 249, July 1998.
75. WIIW, Johann Burgstaller and Michael Landesmann. Trade Performance of East European Producers on EU Markets: an Assessment of Product Quality, N 255, April 1999.
76. WIIW, Boris Majcen. Measurement of Costs and Benefits of Accession to the EU for Selected CEECs: Country Report Slovenia, N 256, May 1999.
77. WIIW, Mario Strapec et al. Models Used and to be Used in Costs and Benefit Evaluations of the European Union's Eastern Enlargement, June 1999. <http://www.wiiw.ac.at>
78. WIIW, Vit Barta. Measurement of Costs and Benefits of Accession to the European Union for Selected CEECs. Country Report for the Czech Republic. <http://www.wiiw.ac.at>
79. WIIW, E. Kawecka-Wurzykowska. Measurement of Costs and Benefits of Accession to the European Union for Selected CEECs. Country Report: Poland. <http://www.wiiw.ac.at>
80. WIIW, Zdenek Lukas, Josef Poschl. The Competitiveness of Farming in the Czech Republic, Poland and Italy and Implications for EU Enlargement. <http://www.wiiw.ac.at>
81. WIIW, Tamas Szemler. Measurement of Costs and Benefits of Accession to the European Union for Selected CEECs. Country Report for Hungary, 1999. <http://www.wiiw.ac.at>
82. WIIW, Outline of Time Patterns of Costs and Benefits of EU Accession: Qualitative Assessment. <http://www.wiiw.ac.at>
83. WIIW, Leon Podkaminer. Inflationary Consequences of the Equalization of Prices of Tradable Goods. <http://www.wiiw.ac.at>

Положителни и отрицателни ефекти от интеграцията на България в Европейския съюз

84. WIIW, *Jorgen Mortensen and Sandor Richter*. Measurement of Costs and Benefits of Accession to the European Union for Selected Countries of Central and Eastern Europe, N 263, January 2000.

85. WIIW, *M.Adamovicz*. The Competitiveness of Farming in the Czech Republic, Poland and Italy and Implications for EU Enlargement. Warsaw, January 2000. <http://www.wiiv.ac.at>

86. WIIW, *Josef Poschl et al.* Transition Countries Clamber Aboard the Business Boom in Western Europe, N 264, February 2000.

87. WIIW, *Peter Havlik*. Industrial Competitiveness of CEECs. June 2000. <http://www.wiiv.ac.at>

88. WIIW, *Vladimir Gligorov*. Delaying Integration. The Impact of EU Eastern Enlargement on Individual CEECs not Acceding or Acceding only Later, N 267, July 2000.

89. WIIW, *Gabor Hunya*. International Competitiveness Impacts of FDI in CEECs, N 268, August 2000.

90. WIIW, *Michael Landesmann*. Structural Change in Transition Economies, 1989 to 1999, N 269, September 2000.

91. WIIW, *Sandor Richter*. EU Eastern Enlargement. The Case of the Former 'second-wave' Applicant Countries, N 270, September 2000.

92. EBRD, Transition Report 2000. Employment, Skills and Transition. London, November 2000.

93. EU, Presidency Conclusions. Nice European Council Meeting, 7, 8 and 9 December 2000. <http://europa.eu.int>

94. EU, Treaty of Nice, Provisional Text Approved by the Intergovernmental Conference on Institutional Reform. Brussels, 12 December 2000 (14.12). <http://europa.eu.int>

95. IBRD, Global Economic Prospects and the Developing Countries 2001. 5 December 2000. <http://www.worldbank.org>

12.III.2001 г.